

KIS TAMÁS

A MAGYAR KATONAI SZLENG SZÓTÁRA, 1980—1990

A debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem
Magyar Nyelvtudományi Intézetének kiadványai, 60. szám

Szerk.: Jakab László

(Debrecen, 1991. 123 o.)

A maga nemében egyedülálló anyag közlésére vállalkozott a múlt év második felében a Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Magyar Nyelvtudományi Intézete, amikor kiadványainak sorozatában a 60. szám alatt, ha korlátozott példányban is, megjelentette Kiss Tamás dolgozatát.

A szótár hozzávetőlegesen 3000 szócikket tartalmaz és több mint ötven laktanya nyelvét dolgozza fel. Az anyag orozlánrésze Debrecenben, Ercsiben, Marcaliban, Nagykanizsán, Szombathelyen és Zalaegerszegen szolgált fiataloktól származik. A legrégebbi közlések 1979/80-ból valók, a legfrissebbek pedig 1990 tavaszáról.

A könyv tudományos igényű bevezető értékeléssel indul, közel 10 oldalnyi terjedelemben. Ezt követi az igen nagy alaposággal és szakmai hozzáértéssel összeállított, 120 oldalt meghaladó szótár. Utóbbiban helyet kapnak a külső szóalkotások éppúgy mint a rigmusok.

A szótár gyakorlatilag egy csoportnyelvi értelmező szótár, vagyis a szavak és állandósult szókapcsolatok jelentését, illetőleg jelentéseit és jelentésárnyalatait dolgozza fel, többnyire a magyar értelmező szótárak mintájára.

Az előszóból kiderül, hogy a szerző 1981-ben mint egyetemi előfelvett sor-katona a szombathelyi laktanyában kapott ihletet művéhez. Leszerelését követően ismerősök, később tanítványok révén szélesedett az adatközlők tábora, míg nem közel száz egyetemista bocsátotta rendelkezésére kisebb-nagyobb gyűjteményét. A szerző mindezekon felül mások hasonló vonatkozású dolgozatait is figyelembe vette. Itt jegyzem meg, hogy aki a kérdéskörben valamennyire tájékozott, az előtt nem ismeretlen, hogy Magyarországon a csoportnyelvek tudományos igényű vizsgálata igen torz képet mutat. Miközben a diáknyelv, vagy a tolvajnyelv feldolgozása már majdnem százéves múltra tekint vissza, addig a katonai szleng

ilyen mélységű feldolgozása szinte teljesen hiányzik. Néhány kisebb szógyűjtemény megjelent ugyan az 1920-as évek végéig, de legközelebb csak 1988-ban készült hasonló vállalkozás a nagykanizsai laktanya nyelvének egy évről Kövesdi Péter és Szilágyi Márton gyűjtése nyomán. A magyar szociolingvisztikai kutatásoknak ez az adóssága különösen szembetűnő, ha tudjuk, hogy a német, az olasz, a cseh, a francia, az angol, vagy akár a finn nyelv katonai szlengjének milyen gazdag irodalma van külföldön.

Meglehetősen sovány tehát a téma szakirodalma, pedig ezt a csoportnyelvet igen sokan beszélik. Hazánkban a vizsgált tíz év alatt, másfél évenként, közel százezeren teljesítettek sorkatonai szolgálatot a Magyar Néphadseregben az 1989-ben nyilvánosságra hozott adatok szerint. Ennek megfelelően az ő közvetítésükkel majd minden családhoz eljutott a katonai szleng.

Hozzá kell tennem, hogy a szerző a katonai szlengből eredő kifejezéseken nem kizárólag a katonaviseltek emlékezetében élő, általuk elterjesztett szavakat érti, hanem a katonai szlengből elindult és a lakosság más rétegeinek szóhasználatában fellelhető kifejezéseket is. Megtudhatjuk, hogy a katonai szlengből származik például 'rosszindulatú, nagyon rossz' jelentésben az első világháború idején a *komisz* szó. Szintén a katonai szleng ismeretében fejthető meg a *begyullad* 'megijed'; itt a háttérben a begyulladó gránát okozta félelemre kell gondolnunk. Kinek jut eszébe ma géppuska, amikor a *megnyomja a gombot* 'rátesz egy lapáttal' kifejezést használja, holott eredetileg a géppuska „gombjának” megnyomásáról volt szó. Hosszasan lehetne még sorolni a nyelvjárások, a régi diáknyelv és további számos szociolektus hasonló hátterű kifejezéseit, hozzátéve, hogy a katonai szleng sokszor csupán közvetítője, elterjesztője egy-egy szónak amely esetleg nem is benne jött létre.

A szerző, megítélésem szerint helyesen, a sorkatonai szolgálatot töltő határőrök szlengjét is katonai szlengként kezeli, a nem nagy számú differencia csak az eltérő szolgálatból és felszerelésből következő különbség a szókincsben, amit pusztán „fegyvernemi” máságnak lehet tekinteni (pl. *okmányos* 'a határsávba belépő járőr', *bokorjárőr* 'északai járőr a zöldhatáron', stb.).

Érdekes módon sok példa van a katonai szleng helyi sajátosságaira is, viszont meg kell állapítani, hogy e területenkénti különbözőségeket nem érvényesülnek annyira, mint az a laktanyák egymástól való elszigeteltségéből adódna. Ennek magyarázataként Kis Tamás a szlengben tetten érhető analóg gondolkodást említi, tehát hogy a szleng használói ugyanannak a jelenségnek, többé-kevésbé ugyanazt az elnevezést adják a nyelvterület különböző pontjain egymástól függetlenül is, annak jellegzetes tulajdonságaiból kifolyólag.

A szerző kitér arra is, hogy ellentétben a katonai szaknyelv keletkezésével, amelynek létrejöttét a magyarban Zrínyi Miklóshoz szokás kötni, a katonai szleng kialakulása a foglalatosságot űző csoport(ok)hoz kötődik és nem a szakmához. A hosszabb ideig együtt élő emberek a csoport jellegét kifejező nyelv létrehozására hajlamosak.

Talán többek előtt nem teljesen ismeretlen, hogy a monarchia idejének katonai szlengjéről alaposabb tudás áll rendelkezésünkre. Számos németből torzított, sokszor népetimológiával keletkezett szava miatt a közösök nyelve érdekelté inkább a nyelvészeket. Ez a tendencia olyan mérvű volt, hogy a honvédek nyelvéről alig tudunk valamit. (Ugyanakkor a monarchia más anyanyelvű katonáinak nyelvére is erősen hatott a német vezényleti nyelv, elég ha Hašek Svejckjére gondolunk. Érdekes megfigyelni, egyfajta kontinuitást, ugyanis a többé-kevésbé az első világháborúval befejeződő korszak katonáinak szlengje számtalan közös vonást mutat a maival. Ezt elsősorban szemléletmódban lehet látni (*keskenyvágányú őrnagy 'zászlós'*; *keskeny nyomtávú őrnagy 'örvezető'*). Ebben az összefüggésben két típus ismerhetünk meg. Az egyiknél nem kell minden áron a szó folyamatos meglétét feltételeznünk (pl. *dögész* 'egészségügyi katona'), mivel ezek a régítől függetlenül az analóg gondolkodásból adódóan újra keletkeztek napjainkban is. Akadnak azonban olyan kifejezése is (pl. *dögcédula* 'személyazonosító fémlapocská'), amelyek megszakítás nélkül a katonai szlengbe tartoznak.

Az első világháború végéig terjedő időszak katonai szlengjében — akár csak a maiban — megfigyelhetjük a fegyverek (pl. *asszony* 'fegyver', *rohambicska* 'rohamkés'), a felszerelés (pl.

kisharang, vaskalap 'sisak', *küdústarisznya* 'kenyérzsák') nevét és persze a különböző időben bevonult katonákra vonatkozó elnevezéseket (pl. *vén huszár, öreg baka, sztári baka* 'öreg katoná'). Elsősorban az újoncokra volt már akkor is számtalan megnevezés: *bundás, suba, csikos hasú, buger, ribanc, reguta, tanyai, piros csizmával fogott, erdőből szalajtott vadállat*.

Talán meglepőbb, de a nem olyan távoli Horthy-korszak katonai szlengjéről aránylag kevés anyag áll rendelkezésre. Érdekes módon azonban, bizonyos jelek arra utalnak, hogy ekkor indul el a katonai szaknyelv rövidítéseinek beszivárgása a katonai szlengbe, mint *muszos* 'munkaszolgálatos', *Ello* 'ellátó', *Úza* 'üzemanyag', *eü* 'egészségügyi', *légó* 'légoltalom'.

A szerző nézete, hogy a kevés anyag dacára is tetten érhető a folytonosság. Már az első világháború idején is létezett például a *csicskás* 'tisztiszolga'. Ma a hízelgő, a tiszteknek szívességet tevő katonákra vonatkozóan még mindig használják.

Így jutunk el a Magyar Néphadsereghez, amely mint tudjuk 1990. március 15-éig, Magyar Honvédséggé alakulásáig állott fenn. Úgy tűnik, hogy ezt a majd fél évszázados korszakot három szakaszra célszerű felosztani a katonai szleng szempontjából. Az első szakasz az 1950-es évektől hozzávetőlegesen

1965-ig terjedt a szerző felosztása szerint. Erre az időszakra többnyire a szovjet hadsereg felszerelésének rendszerezése, illetve ennek a katonai szlengben való leképződése jellemző: *pilotka, ködvágó* 'szovjet típusú nyári gyakorlósapka', *gitár* 'dobtáros géppisztoly'.

A hatvanas évek közepére a hadseregben több átalakítást eszközöltek felszerelésben és fegyverzetben egyaránt. Ezek a változások a szókincs egy részének eltűnését eredményezték a katonai szlengben. Ennél kevésbé látványos belső korszakhatár a nyolcvanas évek eleje, mivel 1981-ben csökkentették 24-ről 18 hónapra a sorkatonai szolgálat idejét és ekkortól kezdték az előfelvételis katonákat a többiekkel együtt kiképezni.

A dolgozat készítője a csoportnyelv vizsgálatát az utóbbi évtized katonai szlengjének bemutatására korlátozta, ezáltal egy időben, egységes rétegen mutatja be a katonai szleng főbb jellemzőit.

Befejezésül örömmel adom hírül, hogy a mű a Zrínyi Kiadó gondozásában, feltehetőleg nem túl sok átalakítással, a nyáron megjelenik és az eddig csak kis példányban forgalomban levő kitűnő munka kapható lesz a könyvesboltokban.

Újházy László